

УДК 338.124.4: 338.5

Н. С. Белінська, к. е. н., доц.

РОЗВИТОК ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МОЛОЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Розглянуто інтеграційні процеси між виробниками молока, його переробниками та торгівлею, виявлено недоліки та перешкоди в розвитку зв'язків, перш за все через недосконалі ціни.

Запропоновано вдосконалювати наявну інфраструктуру заготівельної мережі області. Зиск повинні мати всі учасники інтегрованої системи. Розподіл прибутку між ними здійснюється пропорційно розмірові їх економічної діяльності.

Вступ

Молоко є малотранспортабельним продуктом, що потребує для переробки специфічного технологічного процесу, характеризується безперервністю виробництва і реалізації молочної продукції. Все це потребує тісних інтеграційних зв'язків між суб'єктами молокопереробної галузі АПК.

Різноманіття інтегрованих формувань на Вінниччині у формі районних молочних комбінатів, об'єднань і агрофірм було досягнуто ще у 80-х роках. Однак більшість нових організаційних структур виявилися неефективними, і головним чином — через недостатнє врахування виробничо-затратного та цінового компонентів при надходженні продукції від попереднього власника до наступного.

Реформування господарського механізму в аграрній сфері розпочате в 90-х роках не тільки не вирішило проблему неврегульованості цінових взаємовідносин між виробниками молочної сировини та переробною сферою, але й сприяло її поглибленню. Так, лише протягом 1990—1997 рр. реалізаційні ціни на молоко знизилися на 36 %, тоді як ціни маслосироробної та молочної промисловості збільшилися у 3,9 рази. [1, с. 66].

В подальшому спостерігалось певне згладжування диспаритету цін у виробництві молочної та суміжних з нею галузях. Середньорічний темп зростання індексів цін реалізації молочної сировини заготівельним організаціям, а також цін на молоко і молочну продукцію в торговельній мережі фактично врівноважився і становив, відповідно, 58,7 % і 52,7 % [2, с. 271]. Незважаючи на це, антагонізми між виробниками молока, його переробниками і торгівлею остаточно не усунуто, тобто проблема інтеграційно-виробничих та економічних відносин все ще є актуальною і виступає однією з основних причин неадекватності зменшення обсягів виробництва сировини та її продажу переробним підприємствам.

Для вільного кооперування праці та капіталу Уряд України визначив стратегічним напрямом політики держави подальший розвиток та підвищення ефективності функціонування АПК. Створення сприятливого економічного середовища, відкрило необмежені можливості для розвитку інтеграційних процесів в агросфері на якісно новій економічній основі. Особливий наголос на необхідності сприяння розвитку кооперативних структур зроблено в розділах III, IV та X Національної програми розвитку агропромислового виробництва і соціального відродження села на 1999—2010 роки [3, с. 47]. Тут же підкреслюється важливість надання пріоритету допомоги безпосередньому товаровиробникові сировини (насамперед, в особі дрібно-індивідуального сектора) як основному структурному підрозділові агропромислового формування в цілому і молокопродуктового підкомплексу АПК зокрема. Наведене уточнення має винятково важливе значення для Він-

ницької області, через високу питому вагу особистих господарств у валовому виробництві молока — 75,5 %, як і в середньому по країні.

Постановка проблеми

Для поліпшення використання виробничого потенціалу галузі, нагромадженого у приватному секторі (і в першу чергу, щодо сприяння надходженню виробленої в ньому молочної сировини на промислову переробку) у травні 2000 р. було видано Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку». Ним передбачалося створення нових і вдосконалення наявних складових ринкової інфраструктури АПК у формі товарних бірж, агроторгових домів, фірмових магазинів, оптових ринків і заготівельних пунктів, покликаних забезпечити закупівлю сільськогосподарської продукції (і в тому числі молока) від усіх категорій господарств. На виконання цього Указу на Вінниччині створені та діють продовольчі ринки, молокозаготівельні пункти, місцеві агроторги тощо. Для заохочення сільськогосподарських товаровиробників до співпраці з переробною сферою їм у вигляді дотацій за здану молочну сировину молокопереробні підприємства перераховують значну суму коштів. Ці зрушення в розвитку молочної промисловості певною мірою сприяли вирішенню поставленого завдання — збільшення обсягів продажу молочної сировини підприємствам молокопереробної сфери, представлені в області молокопереробними підприємствами. Підвищення у 2000—2001 рр. закупівельних цін на молочну сировину (в межах 23,7 % щороку) сприяло збільшенню у 2001 р. (на 44 % порівняно з попереднім) продажу молока заготівельним організаціям, що, у свою чергу, дозволило більш як 70 % підприємств молочної промисловості вперше за останнє десятиліття одержати приріст (на 33 %) виробництва продукції.

Багато з цих підприємств досягли добрих виробничих результатів. Приріст виробництва в молочної промисловості склав у 2002 році 10,6 %, збільшили виробництво продукції 11 підприємств області. Найкраще працювали такі ВАТ: «Вапнярський молокозавод», «Тулчинський маслосирзавод», та «Чечельницький молокозавод», виробництво продукції на якому збільшилось у 8 разів.

В 2002 році майже по всіх основних видах молочної продукції досягнуто значного збільшення обсягів. Так, в 1,5 раза зросло виробництво масла тваринного (його вироблено 19,6 тис. т, сирів жирних 10,1 тис. т), продукція з незбираного молока збільшена на третину (28,5 тис. т).

Однак, у зв'язку із значним скороченням виробництва продукції молокопереробної галузі (в середньому за 1991—2002 рр. на 6,2 % щороку) — у даний час випуск молочних продуктів усе ще є дуже низьким і становить тільки 30 % від рівня 1990 р. (за розрахунками автора) [4, с. 194—196]. Найдієвішим заходом щодо залучення недозавантажених потужностей молокопереробних підприємств на нашу думку є збільшення обсягів закупівлі молока в дрібнотоварному секторі. В минулому році у населення було закуплено в середньому 220 кг молока в розрахунку на 1 корову (для порівняння: у 1991 році відповідний показник сягав 648 кг), тоді як потенційно, після повного задоволення потреб внутрігосподарського споживання продукції селянськими сім'ями, його можна закуповувати в декілька разів більше. Наведені дані є свідченням неспроможності індивідуального сектора самостійно вирішувати організаційні питання, пов'язані із збутом виробленої продукції. Труднощі перетворення дрібнотоварного господарства на економічно міцну, конкурентоспроможну господарську структуру зумовлені, головним чином, недостатнім розміром його земельного наділу. За результатами досліджень вчених мінімально допустимим розміром молочної ферми, за якого починає реалізовуватися принцип ефективного використання техніко-технологічних і ресурсних засобів, є 20...40 га, тоді як сьогодні площа земельних ділянок у користуванні особистих господарств населення Вінниччини становить у середньому 1,7 га. Логічним завершенням викладеного є очевидність вигідності налагоджування нових і розширення існуючих прямих зв'язків між господарствами та молокопереробним підприємством, яке б зобов'язувалося забезпечувати гарантоване приймання у населення сировини визначеної кількості та якості згідно з укладеним договором, виходячи з попередньо розробленого виробничого плану. Для господарств — виробників сировини, основною перевагою інтеграції з суб'єктами інших галузей, суміжних з виробництвом

молочної сировини, є можливість здійснювати контроль за подальшим рухом виробленої продукції та одержувати від цього відповідну вигоду. Слід звернути увагу на вдосконалення наявної інфраструктури заготівельної мережі області. Так, сьогодні з молокоприймальних пунктів, що є на Вінниччині, регулярно заготовляють сировину тільки половина. Прикладами успішної діяльності інтегрованих агропромислових формувань у молокопродуктовому підкомплексі АПК Вінницької області може слугувати Іллінецьке товариство «Люсдорф».

Результати досліджень

Як показують результати аналізу виробничо-господарської діяльності, економічно міцнішими є структури, інтегровані на базі переробного підприємства. Що ж до інтеграції на внутрігосподарському рівні, то вона, хоч і дає певні прибутки (доведено, що навіть «мала» і збиткова переробка молока є економічно вигіднішою, ніж реалізація молочної сировини заготівельними організаціями, з якими не встановлено інтеграційних зв'язків), але водночас має й істотні недоліки.

Пояснюється це, насамперед, низькою здатністю встановлених всередині об'єднань, здебільшого, малопотужних міні-заводів, цехів і технологічних ліній забезпечити якісну переробку молочної сировини та належний асортимент. Так, якщо при переробці молока в сільському господарстві, як правило, виробляється 1...3 найменування готової продукції, то на високотехнологічному переробному підприємстві, за рахунок комплексного використання молочної сировини з застосуванням безвідхідних технологій — 20...35. Як наслідок — нездатність перших на рівні конкурувати з такими відомими фірмами як «Агро» і «Президент», СП «Лакталіс-Україна» та іншими.

Хороші смакові властивості та широкий асортимент молочної продукції цих фірм, забезпечувані постійним удосконаленням технології виробництва та нарощуванням виробничих потужностей, завоювали симпатію та довіру населення. Внутрігосподарська переробка молока в незначних масштабах сприяє подальшому загостренню проблеми недозавантаженості молочною сировиною великих переробних підприємств і є набагато дорожчою. Як показали дослідження цех з переробки 5 т молока за зміну (що відповідає потужності переробних цехів, що є у господарствах) порівняно з молокозаводами, які переробляють по 50...150 т молока за зміну, витрачає більше теплової (у 3,1...5,7 рази) та електричної (у 2,1...3,2 рази) енергії [4].

Виріботок продукції малими підприємствами та підсобною промисловістю Вінницької області (складає всього 2,75 % від загального випуску продукції галузі), що видно з таблиці.

Виробництво молочної продукції підсобною промисловістю та малими підприємствами Вінницького регіону в 2002 році

Найменування продукції	Всього вироблено по області	Підсобна промисловість		Малі підприємства	
		кількість			
		підприємств, одиниць	продукції, т	підприємств, одиниць	продукції, т
Масло вершкове	19642	4	9	1	140
Сири сичужні-(всього)	7586	2	61	-	-
Сир кисломолочний	206	-	-	1	8
Сири дрібні	3271	2	61	-	-
Морозиво	1157	1	1	-	-
Сири плавлені	28500	5	57	2	969
кисломолочна продукція	1506	-	-	1	8
сметана	354	2	1	1	7
вершки	155	2	4	-	-
продукція з незбираного молока	23060	1	13	2	924

На великому промисловому підприємстві за рахунок ширших можливостей щодо залучення певних економічних факторів (удосконалення організації виробництва, використання економічнішо-

го устаткування, підвищення рівня технологічності виробництва і впровадження нових, енергозберіжних технологій) досягається нарощування обсягів виробництва, що веде до зменшення затрат постійного капіталу, до зниження собівартості одиниці кінцевої продукції. Інакше кажучи, завантаження виробничих потужностей а за необхідності реконструкція устаткування діючих молокопереробних підприємств є економічно доцільнішим, ніж пошук коштів на капітальне будівництво господарствами власної переробної бази.

Для ефективного функціонування агропромислового об'єднання і виробничо-господарської діяльності необхідно врахувати інтереси всіх учасників інтеграції, і насамперед — її основної структурної ланки — безпосередніх виробників сировини. Як було доведено попередніми дослідженнями автора [4] головною причиною низької завантаженості виробничих потужностей діючих молокопереробних підприємств є недосконалість механізму розрахунків за молочну сировину, що надходить на переробку. Занижені закупівельні ціни на сировину змушують її виробників обминати традиційні та шукати альтернативні канали реалізації виробленої продукції — продовольчі ринки населених пунктів, вулична торгівля, посередницькі дрібнооптові структури тощо.

Таким чином, одним з найважливіших факторів успішної діяльності інтегрованого формування є налагоджування чітко організованої маркетингової служби, яка б на основі глибокого аналізу попиту на молочну продукцію в регіоні, реальної оцінки власних можливостей і розрахунку гарантованого беззбиткового обсягу виробництва кінцевої продукції визначала мінімально необхідний обсяг молочної сировини з подальшим укладанням на неї договору купівлі-продажу.

Одностороння вигода переробника не може влаштувати виробника сировини. Він віддаватиме перевагу партнерству з переробним підприємством тільки в тому разі, коли йому буде гарантовано відшкодування виробничих затрат і він одержуватиме належну йому частину прибутку, у створенні якого брав участь. Найкраще мірою забезпечити реалізацію принципу розподілу прибутку між членами інтегрованої системи пропорційно розмірові їх економічної діяльності здатна асоціація з виробництва, переробки та реалізації молочних продуктів. Орієнтований склад такого формування наведено на рисунку за пропозицією дослідника [8].

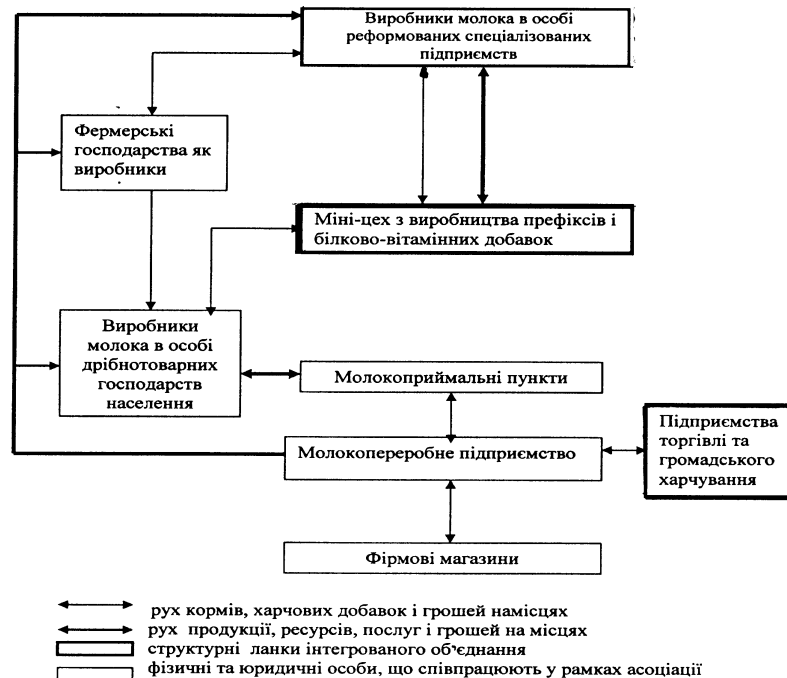

Схема організаційної структури асоціації з виробництва, переробки та реалізації молочних продуктів

Інтеграційне новоутворення запропоноване на рисунку передбачає встановлення вертикальних зв'язків на основі договірних відносин між формально незалежними учасниками інтеграції (госпо-

дарствами населення та фермерськими господарствами) і пряме включення до складу об'єднання сільськогосподарських підприємств молочно-скотарського напрямку. Доцільність кооперування останніх з переробним підприємством є об'єктивно зумовленою. Відомо, що велике молокопереробне підприємство здатне ефективно функціонувати за умови, що воно має власні базові господарства з поголів'ям, не менше 300...500 корів. Організувати стабільне забезпечення переробного підприємства необхідною сировиною за рахунок самих лише приватних господарств (на які в середньому припадає всього 0,7 молочного поголів'я великої рогатої худоби) значно складніше.

Співпраця з селянськими фермерськими господарствами як виробниками кормів є доцільною з огляду на необхідність вирішення проблеми дисбалансу між поголів'ям корів і кормовиробництвом, який виникає, насамперед, у дрібнотоварних господарствах. Зосередження основної уваги приватних господарств учасників інтеграції на догляді за тваринами дозволить збільшити кількість утримуваних у них корів і, що є головним, реалізувати переваги спеціалізованого господарства порівняно з багато-профільним.

За дослідженнями науковців, для фермерських господарств оптимальні розміри угідь скотарсько-відгодівельного напрямку складають 350...500 га [6].

Доцільно віддавати перевагу вирощуванню збалансованих енергопротеїнонасичених кормів у зерно-трав'яних сівозмінах, які дозволяють виробляти корми з незначними витратами та їх високою оплатою іншою продукцією. Розрахунок з фермерами за кормові ресурси повинен передбачати одержання ними не менш як 5 % прибутку, необхідного хоча б для простого відтворення.

На молочних підприємствах Вінницького регіону досить багато виробляється масла тваринного та сичужного сиру, отже є багато вторинної сировини (знежиреного молока, маслянки, та сироватки). Тому тут, якщо встановити правильний рівень цін, можна виробляти корми для тварин, які є біологічно цінними та мають високі споживчі властивості. Це: білково-вуглеводний концентрат, який отримується методом ультрафільтрації, рідкий сироватковий концентрат, збагачена сироватка, сухий та рідкий замітники незбираного молока (ЗНМ) та інші, а також виробництво дешевої закваски для силосування кормів у сільському господарстві.

Потужності, які є на Вінницьких заводах, змогли б забезпечувати тваринництво цінними кормами. Найціннішими кормами є сухий та рідкий ЗНМ. Вони мають високі споживчі властивості та містять вітаміни та мікроелементи. Сухий ЗНМ для телят виготовляють шляхом висушування на розпилювальних сушилах суміші, виготовленої із знежиреного молока, підсирної сироватки та маслянки, яка отримується у виробництві солодко-вершкового масла, кулінарного та тваринного жирів, фосфатидних концентратів, концентратів вітамінів *A*, *E*, *B*₁₂, *D*₂ або *D*₃, солянокислого біоміцину або біовіта, мікроелементів. Для виробництва сухого ЗНМ застосовується таке технологічне обладнання: ємності місткістю 6 тис. літрів, вакуум-випарні установки продуктивністю від 2 тис. кг випареної вологи за годину, ванни з мішалкою типу ЛОЗ-9, ваги для зважування жирів та фосфатидів, сушила розпилювальні, де вони є або вальцеві типу СДА-250, пневмотранспортер.

Рідкий замітник незбираного молока для телят можна виробляти із знежиреного молока, маслянки та молочної сироватки, додаючи рослинні та тваринні жири, фосфатидні концентрати, казеїнат натрію, вітаміни, мікроелементи, біоміцин. Для виробництва рідкого ЗНМ використовуються ємності для знежиреного молока та сироватки, трубчатий пастеризатор, ванна для плавлення жирів та фосфатидів, вітамінів та інших додатків: ємність для одержання суміші ЗНМ-2, емульгатор або гомогенізатор, охолоджувач пластинний, ємності для охолодження ЗНМ-2.

Можна рекомендувати на підприємствах, які виробляють сичужні сири, виробництво замітника незбираного молока з внесенням 20 % підсирної сироватки. Це вивільнить знежирене молоко та маслянку як сировину для виробництва харчових продуктів і знизить собівартість кормів.

Для розширення асортименту кормових продуктів можна рекомендувати «регенерований сухий замітник незбираного молока Р-ЗНМ», який можна застосувати для випоювання молодняка сільськогосподарських тварин. Основним компонентом Р-ЗНМ є сухе знежирене молоко. При цьому технологія отримання однорідної маси продукту є спрощеною. Як змішувач використовується

установка вітчизняного виробництва (Одеського заводу «Продмаш»). Підготовка жирів та компонентів може здійснюватися на вітчизняному обладнанні там, де воно збереглося.

Така технологія дає можливість виробляти Р-ЗНМ також для ягнят, виробництво якого на устатовленому обладнанні заводів, як правило, здійснюватись не може з причин високого вмісту жиру в продукті. Можна організувати виробництво альбуміну для худоби та птиці — цінного корму з підвищеним вмістом сухих речовин, в основному білка та лактози. Альбумінне молоко виробляється із підсирної сироватки шляхом її теплової обробки з одночасним введенням кислої сироватки або хімічних реагентів. Можна організувати виробництво ще білково-вуглеводної кормової суміші для випоювання великої рогатої худоби. Організація виробництва описаних вище кормів може бути здійснена тільки за умови застосування правильного ціноутворення, яке є основним чинником ресурсозбереження.

Висновки

В цілому з метою встановлення між учасниками інтеграції взаємовигідних економічних відносин доцільно до стадії реалізації залишати молочну сировину у власності безпосередніх товаровиробників, тоді як відповідні взаємні розрахунки проводити не за стадіями відтворювального процесу, а за його кінцевими результатами і залежно від виробничого вкладу в них кожного. При цьому доходи між членами інтегрованого утворення слід розподіляти за їх частками у загальних реальних затратах на виробництво реалізованої продукції. Орієнтовне співвідношення затрат для такого розподілу доходів можна подати за пропозицією, як: виробництво — 60...65 %, переробка — 20 %, торгівля — 14...19 %, утримання адміністрації — 1 %.

З огляду на необхідність скорочення транспортних витрат на доставку молочної сировини від виробників, доцільно максимально локалізувати межі сировинної бази. Для цього в кожному її населеному пункті необхідно створювати молокоприймальні пункти, обов'язково обладнані для проведення первинної технологічної обробки молока з періодичним контролем за його якістю. Оскільки в кожному районі області є переробне підприємство, відстані між ними і товаровиробниками відповідної сировинної зони є невеликими, то раціональною є пропозиція використовувати гужовий транспорт, що є у фермерських або сільськогосподарських підприємствах, для доставки до місць переробки невеликих партій молока. Як було підраховано, в окремих випадках використання для перевезень вантажу живої тяглової сили обходиться у 2...2,5 рази дешевше, ніж виконання відповідних робіт з використанням автомобілів [7].

Реалізація пропонованого заходу є можливою тільки за умови обов'язкового проведення на місці пастеризації та охолодження молока до температури, не вищої від 8 °С, що попередить можливе зниження його якісних властивостей у дорозі.

Щоб запобігти негативним наслідкам можливого зниження попиту й ринкової ціни на той, чи інший молочний продукт, а отже уникнути значного скорочення доходів, слід взяти курс на диверсифікацію виробництва. З огляду на сьогоденні тенденції в попиті населення досліджуваного регіону на молочну продукцію та рівень рентабельності її виробництва доцільно розширити асортимент твердих сирів, кисломолочної продукції, продукції з незбираного молока і морозива. Оптимальною вважається така структура виробництва молочної продукції, в якій найбільша питома вага належить селянському маслу та твердим сирам (відповідно, 50 % і 14 %), однак на сьогодні економічно виправданим є певне зменшення частки першого з цих продуктів у структурі виробництва молочної продукції.

В області спостерігається, як це було показано в цифрах, нарощування обсягів виробництва тваринного масла, але з огляду на зміну ситуації на зовнішньому ринку молочної продукції, яка характеризується падінням цін внаслідок їх надвиробництва, а на внутрішньому ринку — низькою платоспроможністю населення, кількість виробленого масла ще не досягла рівня 1990 року. Нарощування у Вінницькому регіоні відбулося на чотирьох заводах із двадцяти чотирьох, решта заводів виробництво масла знизилася. Це пов'язано з труднощами реалізації цього продукту.

Треба зважати на те, що в перші роки після створення агроформування надходжень прибутків в особливо великих розмірах не спостерігатиметься. Це пояснюється необхідністю виділити значну частину оборотних коштів на відповідні техніко-технологічні, фінансові та організаційно-управлінські заходи, а також налагодити маркетингову діяльність. Тому першорядного значення набуває вирішення проблеми зведення до мінімуму виробничих затрат при здійсненні технологічного процесу виробництва. Особлива увага у визначенні шляхів зниження собівартості продукції має приділятися власне першому (суто господарському) етапові «життєвого циклу» перетворенню молочної сировини на готові продукти, оскільки саме тут закладається їх майбутня споживча вартість (у структурі собівартості молочної продукції затрати на виробництво сировини сягають 70...90 % [4]).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Довганчик Г. В., Шморгун Л. Г. Ціновий механізм у системі економічних відносин в агропромисловому комплексі // Економіка АПК. — 2000. — № 4. — С. 66.
2. Україна в цифрах у 2002 році: Короткий статистичний довідник. — К.: Консультант, 2003. — 271 с.
3. Національна програма розвитку агропромислового виробництва і соціального відродження села на 1999—2010 роки.
4. Белінська Н. С. Економічна ефективність роботи підприємств молочної промисловості України: Монографія. — Вінниця, Універсум-Вінниця. 2003. — С. 18.
5. Гальчинський А. С., Єщенко П. С., Палкін Ю. І. Основи економічної теорії: Підручник. — К.: Вища школа, 1995. С. 280.
6. Посібник по реформуванню сільськогосподарських та переробних підприємств / За ред. П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяка. — К.: Наукова думка, 2001. — 67 с.
7. Венгерук І. Ю. Методологічні основи інтеграції виробництва // Науковий вісник національного аграрного університету. — 2001. Вип. 44. — С. 171.
8. Підлужна Н. Роль інтеграційних процесів у підвищенні ефективності молокопереробного підкомплексу АПК // Економіка України. — № 3. — 2004. — С. 62

Рекомендована кафедрою економіки промисловості та організації виробництва

Надійшла до редакції 15.03.05
Рекомендована до друку 21.03.05

Белінська Неля Семенівна — доцент кафедри економіки промисловості та організації виробництва.
Вінницький національний технічний університет